
Zgodovina 19. stoletja

Med restavracijo in revolucijo

1815 – 1848

doc dr. Marko Zajc

*Študijsko gradivo za predmet Zgodovina 19.
stoletja*

*Fakulteta za humanistične študije Univerze na
Primorskem*

Koper, 2022

Evropa v letih 1815–1848

/Konzervativno ravnotežje in nacionalna gibanja/ Dunajski kongres je bil velik ples. Od septembra 1814, ko se je začel, pa vse do junija 1815, ko se je končal, se je na Dunaju vse vrtelo v ritmu kongresa. Plesala je visoka družba v razkošnih dvorinah in plesalo je preprosto ljudstvo, ki je prodajalo zijala. Vladarji Evrope so se dobili, da bi se odločili, kako po Napoleonu.

Plesno razpoloženi so bili tudi voditelji. Vlogo dirigenta je igral avstrijski državnik Klemens von Metternich, okoli svojih interesov pa so se v ritmu valčka vrtele Avstrija, Prusija, Rusija, Francija in Velika Britanija. Plesanje evropskih velesil pa ni potekal gladko. Ritem je zmotila Napoleonova vrnitev in v dunajske dvorane je ponovno zaneslo vonj po vojni. Kongres so zaključili teden in pol pred Napoleonovim polomom pri Waterloojo.

Slika: Zemljevid Evrope po dunajskem kongresu

Evropski zemljevid je doživel veliko sprememb. Avstrija, ki je izgubila Nizozemsko, je dobila dele Galicije, Lombardijo in Benečijo, Rusija večino Poljske in Finsko, Prusija je pridobila dele Poljske, Porenja in Saške. Namesto Napoleonove Renske zveze so izoblikovali ohlapno Nemško zvezo, v kateri sta dominirali Avstrija in Prusija. Nizozemsko, Belgijo in Luksemburg so združili v enotno nizozemsko kraljevino. Po vsej Evropi so oblast ponovno prevzele stare kraljevske družine. Razširjena rodbina Bourbonov je ponovno zavladata v Španiji, Franciji in Kraljestvu dveh Sicilij (Neapelj-Sicilija). Sorodniki avstrijskega cesarja so dobili Vojvodine Toskana in Modena.

/Sveta aliansa/ Poleg tega so se dogovorili da bo v Evropi mir. Zakaj že? Ker so oni tako rekli. Evropski vladarji so se odločili, da je za mir nujno potrebno spoštovanje njihove oblasti. Predvsem pa naj dajo mir predstavniki liberalnih in nacionalnih gibanj, pa bo vse v najlepšem redu. V starem redu. Politični sistem v Evropi po Kongresu je temeljil na konservativnem ravnotežju. Vladajoči so se dogovorili, da si bodo med seboj pomagali pri zatiranju idej francoske revolucije.

V ta namen so sklenili več sporazumov. Najbolj znana je Sveta aliansa (ustanovljena 26. septembra 1815), zveza avstrijskega cesarja, ruskega carja in pruskega kralja. Razen Velike Britanije,

Papeške države in Turčije so se zvezi priključile vse evropske države. Ker vladarji svojih podanikov niso spraševali, kaj si želijo, je povsem razumljivo, da jim niso zaupali. V večini celinske Evrope so oblasti nadzorovale državljane s pomočjo stroge cenzure, ovaduhov in odpiranjem pisem. Vodilna osebnost evropske politike restavracije je bil Metternich, ki je leta 1821 postal tudi avstrijski državni kancler. Njegova osebnost je postala simbol konservativnosti, zato je ureditev Evrope v prvi polovici 19. stoletja dobila ime »sistem Metternich«.

/Liberalna in nacionalna gibanja/ V kongresni Evropi nacionalna gibanja niso bila zaželena. Vladarji so jih imeli za grožnjo svoji oblasti. Nič nenavadnega, bila so tesno povezana z idejami francoske revolucije. Liberalci so ideje svobode, enakosti in bratstva povezovali z željami po nacionalnem preporodu ali združitvi. Pričakovali so, da bo propad velikih evropskih imperijev pripeljal do svobodnega sožitja med narodi.

Narodi pa so se morali šele izoblikovati. Večina evropskega prebivalstva še ni imela moderne nacionalne zavesti. Krogi ljudi, ki so se zavedali, da pripadajo narodni skupnosti na osnovi jezika ali drugih tradicij, so bili še relativno majhni. V glavnem so prihajali iz vrst meščanstva, še zlasti izobraženstva (trgovci, uradniki, učitelji, duhovniki itd.). Na kmetih se je še vedno živelo v okviru starih lokalnih tradicij. Nacionalne ideje so zajele tudi del plemstva, a večina tega sloja se je še vedno čutila bližje plemstvu v drugih deželah kot preprostemu ljudstvu v domačem kraju.

/Osmanska cesarstvo, upiranje Srbov/ Še preden je Dunajski kongres 1815 zaključil z delom, se je v »evropski Turčiji« začel drugi srbski upor pod vodstvom Miloša Obrenovića. Prvi srbski upor, ki ga je leta 1804 začel legendarni Karađorđe (Črni Jurij), je turška vojska zatrla 1813, ko je bila srbska zaveznica Rusija zaposlena z Napoleonom. Tokrat pa je morala Turčija računati na zmagovito severno silo, zato je privolila v avtonomijo Srbije znotraj Turčije.

V prvi polovici 19. stoletja sta sultana Mahmud II. in Abdul Medžid I. močno reformirala Osmansko državo. Mahmud II. je zatrl lokalne upore, leta 1826 izvedel pokol janičarjev in razglasil varnost lastnine in življenja vseh, tudi krščanskih prebivalcev. Abdul Medžid I. je preuredil sodstvo, upravo in šolstvo po vzoru evropskih držav. Velika novost je bila razglasitev vseh verstev za enakopravne.

/Upori v Sredozemlju/ Če so lahko srbsko vstajo evropske sile še dojemale kot obrobni problem, je bilo povsem drugače leta 1820, ko je prišlo do liberalnih prevratov v Španiji, Portugalski in Kraljevini Neapelj-Sicilija. Španski kralj Ferdinand VI. je moral sprejeti liberalno ustavo, kar velesilam ni bilo po volji. Na Portugalskem so prevratniki izkoristili odsotnost kralja, ki je v času Napoleonovega napada (1807) pobegnil v Brazilijo, in sprejeli liberalno ustavo. Podobno je bilo v Neaplju, kjer je bil burbonski vladar prisiljen sprejeti špansko ustavo.

Na revolucije v Sredozemlju so velesile reagirale s serijo diplomatskih srečanj. Hitro se je pokazalo, da imajo različne predstave o evropski ureditvi. Na kongresu v Opavi 1820 je Rusija predlagala zatrtje revolucije v Španiji, Velika Britanija in Francija pa sta temu nasprotovali. Po treh letih liberalne vlade v Španiji, so Francozi kljub temu intervenirali in španskemu kralju povrnili absolutno oblast. Leta 1821 so se predstavniki svete alianse sestali v Ljubljani, kjer so sklenili, da bo Avstrija zatrla revolucionarno gibanje v Italiji.

Slika: Eugène Delacroix, Masaker na Hiosu.

Istega leta se je začela serija grških vstaj proti turški oblasti, ki je dodobra pretresla evropsko javno mnenje. Za evropske izobražence grška vstaja ni bila navadna vstaja, pač pa upor stare, antične grške kulture proti turškemu zatiranju. Filhelenskemu gibanju, ki se je zavzemalo za grško stvar, so se pridružile mnoge umetniške zvezde tedanje Evrope: Angleški romantični pesnik Lord Byron je opeval grškega duha in ne nazadnje, v Grčiji tudi umrl. Francoski slikar Eugène Delacroix pa je z delom Masaker na Hiosu opozarjal na trpljenje Grkov. Navdušenje nad Grčijo je bilo tako močno, da so ga začele upoštevati tudi evropske velesile. Leta 1827 je združena britansko-francoska mornarica z ruskim pristankom pri Navarinu uničila turško in egipčansko floto ter zagotovila izoblikovanje samostojne grške države (1830). Velike sile so novi državici za kralja vsilile bavarskega princa Otta, ki ni imel nobene zveze z dogajanjem v Grčiji.

/Nemško in italijansko gibanje/ V Srednji Evropi so imela nacionalna in liberalna gibanja manj manevrskega prostora. V nemških državah so bili centri teh gibanj na univerzah, kjer so študentske (burševske) družine in nekateri profesorji razvijali idejo združene Nemčije.

Ideje narodne združitve so se krepile tudi v Italiji, kjer je delovala tajna organizacija imenovana Karbonarji. Člani gibanja so se dobivali na skrivaj po vzoru prostozidarjev. Razvijali so liberalne in patriotske ideje, vendar niso imeli enotnega programa: eni so želeli republiko, drugi omejeno monarhijo. Karbonarski krožki so delovali kot skrivna opozicija konservativnim italijanskim režimom.

Odvetnik iz Genove Giuseppe Mazzini, sicer tudi sam karbonar, je v začetku tridesetih let 19. st. ustanovil novo gibanje z imenom Mlada Italija. Zahteve organizacije so bile preproste in radikalne: s pomočjo ljudske vstaje zrušiti zatiralske italijanske režime in njihove avstrijske zaveznike ter

izoblikovati neodvisno italijansko republiko. Metternich je nekoč rekel, da je Italija zgolj geografski pojem. Mlada Italija se je trudila dokazati, da se stari lisjak moti.

/Junijska revolucija/ Za razliko od Italije, je bila Francija v letih po Napoleonu še vedno močan politični pojem. Čeprav je francoska ustava zagotavljala svobodo tiska in enakost pred zakoni, je bilo za vladavino Ludvika XVIII. (1814-1824) značilno omejevanje svoboščin.

Slika: svoboda vodi ljudstvo.

Njegov naslednik Karel X. je nadaljeval z reakcionarnimi ukrepi. Ko je liberalna opozicija je na volitvah leta 1830 dobila večino v parlamentu, je kralj razpustil parlament, ukinil svobodo tiska in znatno omejil volilno pravico. Izbruhnila je vstaja, ki je trajala »tri slavne dni« (27. – 30. julija). Delavci in študenti so postavili barikade, pridružil se je tudi del vojske. Revolucija se ni končala z novo republiko, pač pa z ustavno monarhijo in novim kraljem. Francosko krono je prevzel zmerno liberalni aristokrat Louis-Philippe s podporo bogatejšega meščanstva.

Legenda pravi, da je Metternich, ko je izvedel za julijsko revolucijo, izjavil: »Ko Francija kihne, se prehladi cela Evropa.« Ko je Francija kihnila, se je resno prehladil predvsem Metternichov evropski sistem. Julijska revolucija je pokazala, da se staremu redu tresejo tla pod nogami. V Nemčiji je prišlo do spontanih neredov, v Švici so se okrepila liberalna gibanja, nasprotja med liberalnimi in konservativnimi kantoni so se poglobljala in pripeljala leta 1847 celo do državljanske vojne.

Vročemu poletju 1830 v Franciji je sledilo pozno poletje v Belgiji, kjer se je dvignilo gibanje za neodvisnost od Nizozemske. Kljub nasprotovanju nizozemskih oblasti se je industrijsko razvita Belgija (s soglasjem evropskih sil) odcepila in postala neodvisna kraljevina z ustavno in parlamentarno

ureditvijo. Neprimerno slabše so jo odnesli Poljaki v Kongresnem kraljestvu Poljska, ki so se novembra 1830 uprli ruski nadoblasti. Čeprav je upornikom v začetku dobro kazalo, je ruska vojska po več krvavih bitkah septembra 1831 ponovno osvojila Varšavo.

/Rusija/ Poljsko gibanje je bilo za evropske liberalce, podobno kot pred tem grško, simbol boja proti despotizmu. Strah pred carsko Rusijo, ki so jo imeli za barbarsko, neevropsko silo, je bil med liberalnimi gibanji v Evropi splošno razširjen. Ruska država liberalcem prav gotovo ni mogla biti privlačna. Car je vladal avtokratsko, velika večina prebivalstva je bila osebno nesvobodna, pravoslavna cerkev in zemljiški gospodje so bili povsem podrejeni vladarju.

Če je bil car Aleksander I. še pripravljen na nekatere spremembe, pa je njegov naslednik Nikolaj I. samo še okreplil željo po ohranjanju starega reda. Leta 1825 je v Petrogradu izbruhnil ti. Decembrski upor (upor dekabristov), ki so ga organizirali liberalno usmerjeni oficirji. Upor so hitro zatrli, posledica revolta pa je bila ustanovitev tajne policije, ki je nadzorovala vse in vsakogar.

/Velika Britanija/ Za razliko od zaostale Rusije so bili v Veliki Britaniji zaradi razvitosti prisiljeni izvajati reforme. Industrijska revolucija je prinesla velike družbene premike. Tovarniški delavci so se borili za boljše življenjske pogoje in demokratizacijo volilnega sistema (čartistično gibanje). V prvih letih po Dunajskem kongresu so tudi na Otoku na socialne in politične zahteve odgovarjali z represijo. Najbolj industrijsko razvito deželo na svetu je še zlasti pestilo socialno vprašanje, zato je bilo združevanje delavcev prepovedano.

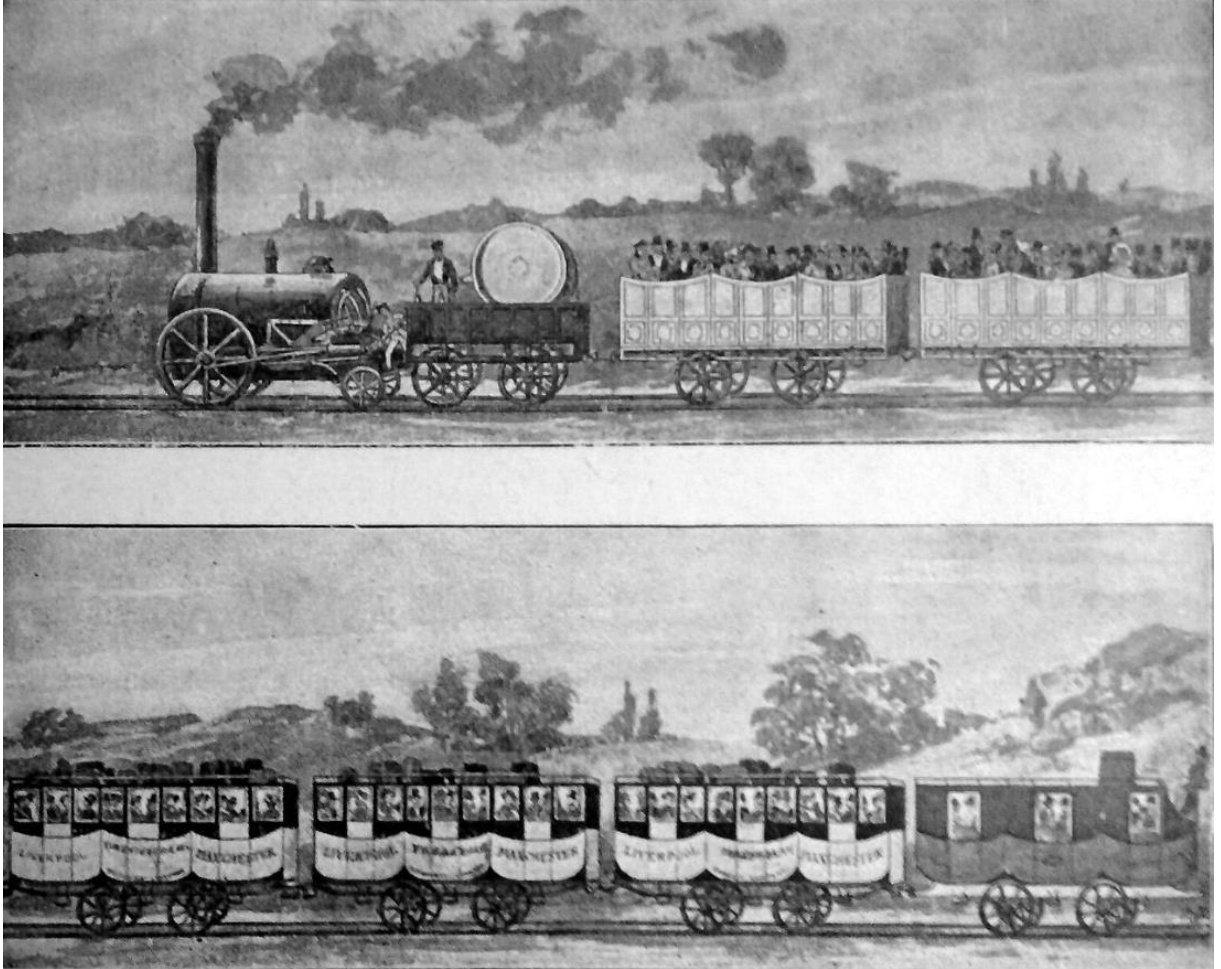
V dvajsetih letih 19. stoletja so britanske oblasti dovolile združevanje delavcev v sindikate. Začelo se je obdobje politične modernizacije. Leta 1832 so znatno razširili volilno pravico za moške, kar je demokratiziralo politično življenje. Katolikom so končno dovolili iste pravice kot protestantom in jim omogočili opravljanje državnih služb. Na socialnem področju so prepovedali delo otrok mlajših od devetih let v tovarnah, določili 10-urni delavnik in začeli razvijati enotno državno zdravstvo.

/Gospodarstvo in kultura/ /Kmetijstvo/ Evropski konservativni mir je bil kljub prisili vendarle mir. Dejstvo, da v obdobju 1815–1848 ni bilo velikih vseevropskih konfliktov, je dobro vplivalo na evropsko gospodarstvo. Do 18. stoletja, ponekod pa še daleč v 19. stoletje je evropsko prebivalstvo večino delavne moči namenilo za preživetje. V 18. stoletju pa so temeljne spremembe v poljedelstvu in živinoreji, še zlasti v zahodni Evropi, omogočile večjo pridelavo hrane. Boljše kolobarjenje, uporaba novejših orodij in načrtna vzreja »kvalitetne« živine (odporne na nekatere bolezni, z več mesa), vse to je omogočilo boljše prehranjevanje in je skupaj z izboljšanjem osnovnih življenjskih pogojev odločilno vplivalo na povečanje evropskega prebivalstva.

/Tovarne in vlaki/ Nekatere države v zahodni Evropi so si lahko privoščile manj kmetijskih dejavnosti in začetek industrije. V obdobju po Dunajskem kongresu je razvoj industrije zajel Belgijo, severno Francijo in Porurje v Nemčiji, torej območja, ki so bila bogata s premogom in so imela dobre prometne povezave. Gonilo industrializacije je bil parni stroj, ki so ga nenehno izboljševali. Delo v tovarnah se je močno razlikovalo od dela obrtnikov. Para in voda sta zahtevali koncentracijo dela v bližini parnega pogona.

Delavci v industriji so delali na enem mestu – v tovarni – in ne v raztresenih delavnicah ali doma. To je vodilo v večjo specializacijo dela: določeni delavci so opravljali samo določeno vrsto dela, kar je še povečalo produktivnost. Stroji so bili dragi, zato so morali poslovneži akumulirati (zbrati) veliko kapitala za zagon tovarne. Pomagali so si s partnerstvi, bančnimi posojili in delniškimi družbami.

Slika: železnica

Potem ko so leta 1825 v Angliji odprli prvo železniško progo za javno uporabo (Med Liverpoolom in Manchestrom), se je gradnja železniških prog razmahnila tudi v celinski Evropi. Še zlasti na zahodu celine. Novo prevozno sredstvo je postalo pravi motor evropske industrializacije. Razvite regije Evrope je železnica povezala tesno skupaj, trgovcem in poslovnežem pa je odprla povsem nove trge za njihove izdelke.

/Ekonomske liberalizem/ Teoretska podlaga industrijske revolucije je bil ekonomski liberalizem. Gre za doktrino, ki jo je v 18. stoletju razvil angleški ekonomist Adam Smith in je imela svoje temelje v razsvetljenem pojmovanju svobode. Vsak posameznik, je trdil Smith, že po svoji naravi stremi k lastnemu blagostanju. Zaradi konkurence se razvijajo tiste podjetniške panoge, ki so bolj donosne, posledica tega pa je splošen razvoj gospodarstva. Da bi to dosegli, se mora po Smithovem mnenju država čim bolj umakniti iz gospodarstva. Odpraviti bi morali carinske omejitve ter dovoliti neomejeno konkurenco in svobodno trgovino.

/Življenje delavcev/ Svobodna trgovina je seveda relativna, najbolj svobodna je za lastnike, veliko manj pa za tiste, ki so lahko prodajali zgolj lastno delovno silo. V obdobju zgodnje industrializacije so tovarniški delavci živeli praviloma v človeka nevrednih razmerah.

Koncentracija dela v tovarnah je vodila v koncentracijo delavcev. Priseljenci iz dežele so preplavili prva evropska industrijska mesta, kjer so bili prisiljeni živeti v prenapolnjenih in nezdravih bivališčih. Ker je bilo delovne sile preveč, so lahko industrialci ponujali majhne plače. Da bi lahko delavske družine preživele, so morali delati tudi ženske in otroci. Okoli leta 1830 je prišel v uporabo pojem »socialno vprašanje«. Z razmahom industrije v ostale dele Evrope je socialno vprašanje vse bolj pridobival na pomenu.

Revščina ni bila novost. Predindustrijska družba jo je dojemala kot pojav, ki je dan od Boga in ga je potrebno nadzorovati, ne pa povsem odpraviti. Novost so bile bliskovite socialne spremembe, ki jih ljudje pred industrializacijo niso poznali.

/Romantika/ Slika: Puškin »Ljubil sem vas, zdaj plaho, zdaj ognjeno, brez nade, brez besede v mraku muk, tako prenežno in tako iskreno kot Bog daj, da bi ljubil vas kdo drug.« Oh, ljubezen. Ruski pesnik Aleksander S. Puškin je vedel kaj piše. Romantiki je podaril življenje. Dobesedno. Ženinega ljubimca je pozval na dvoboj in končal v mlaki krvi. Kultura prve polovice 19. stoletja je bila v znamenju romantike. Puškina so čustva zanesla naravnost v smrt. In res, čustva so bila v centru romantične umetnosti. Evropska publika je želela v delih slikarjev, kiparjev, literatov in arhitektov videti predvsem čustva in se z njimi poistovetiti.

Za razliko od klasicistične umetnosti 18. stoletja, ki je zapovedovala stroge oblike, je romantika cenila spontanost, mističnost in pristnost. Poleg erotične ljubezni in narave so romantiki izražali čustva do družbe. Nekateri so se navduševali nad revolucijami, drugi so odkrivali sebe kot del narodne skupnosti. Opevali so stare mite in jim dali novo, nacionalno vsebino. Romantika je pomenila triumf posameznika nad skupino in izražala propadanje stare stanovske družbe. Predvsem pa je ugajala vse močnejšemu sloju meščanstva, ki se je krepil z razvojem industrije in močjo države.

/Bidermajer/ Meščanstvo na evropski celini je v tem obdobju gojilo življenjski stil, ki je kasneje dobil ime bidermajer. Ker so bili meščani v Metternichovem času izključeni iz političnega življenja, so se vse bolj umikali v mirni pristan lastnega doma. Tu naj bi vladali sreča in družinska ljubezen. Bidermajerski meščan je oboževal obiske pri prijateljih in sorodnikih, igranje pianina ob večerih ter sodelovanje v meščanskih društvih. Predvsem pa je moral biti skromen in racionalen.

Slika:

Bidermajer je velik pečat pustil v stanovanjski kulturi in modi oblačenja. Gospodje so nosili dolge suknjiče in frake, glavo jim je krasil visok cilinder. Gospe so bile zadržano očarljive v oprijetem stezniku in dolgih krilih z naborki. Kljub usmerjenosti v zasebnost so se moške v meščanskih salonih šepetaje pogovarjali tudi o političnih in nacionalnih zadevah.

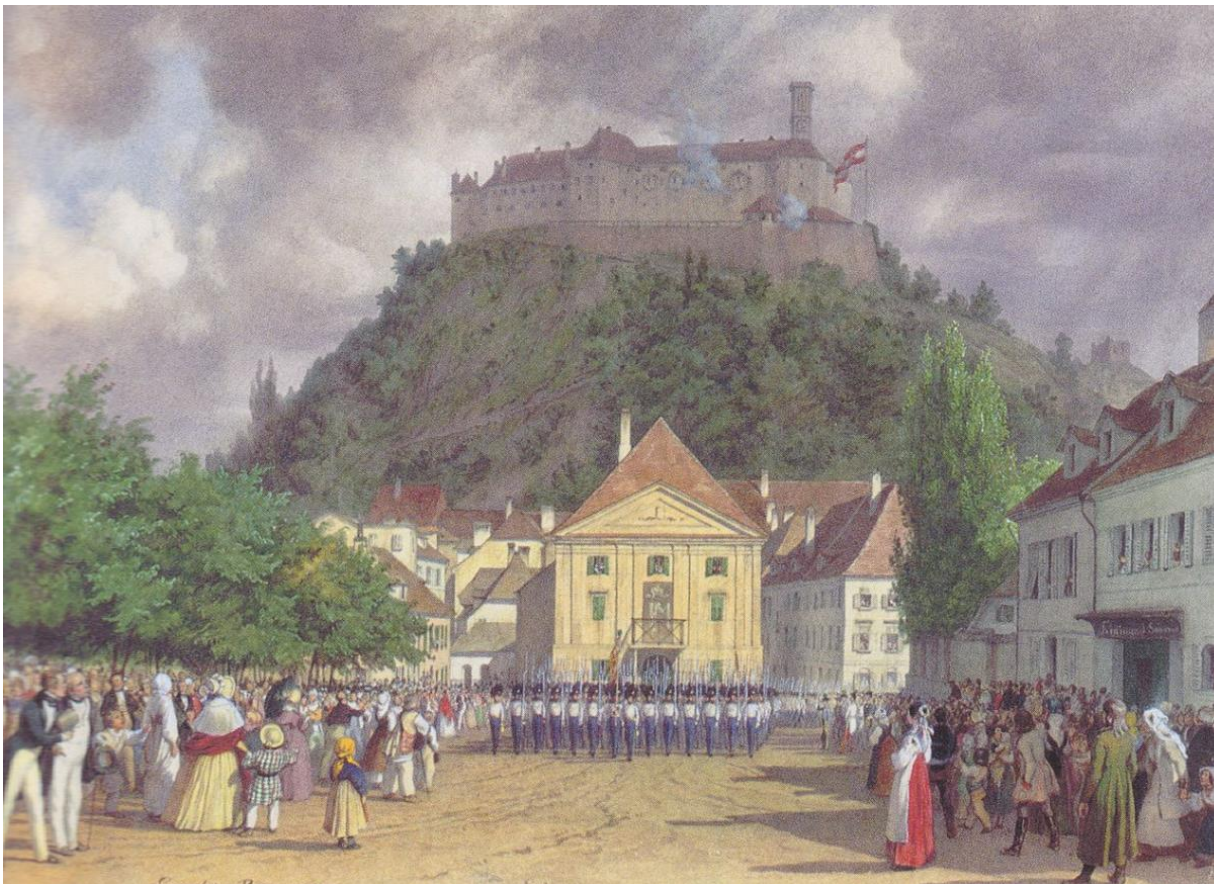
Predmarčna doba na Slovenskem

/Gospodarska živahnost v političnem mrtvilu/ V času Metternichovega absolutizma ni bilo priporočljivo na široko opletati z besedami. Nekatere so bile na slabem glasu – ustava, liberalizem, nacionalizem, in podobni izrazi, ki jih je naplavilo obdobje po francoski revoluciji. Oblastem so lepo zvenele besede v stilu legitimnost, red, podložnost itd. Nad pravilnim izražanjem je bdel Grof Sedlnitzky, ki je bil vodja Dvornega urada za policijo in cenzuro na Dunaju. Sumljiva mu je bila vsaka, še tako nedolžna pobuda državljanov. Iz šol in javnih služb na bivših francoskih ozemljih so pod njegovim vodstvom odstranili (prave ali namišljene) francoske podpornike, med njimi tudi Valentina Vodnika.

/Stari red – nova uprava/ Avstrija se je vrnila k staremu redu. Oziroma je to poskusila. V resnici se časi pred Napoleonom niso mogli vrniti vplivu. A konservativni avstrijski cesar Franc I. je bil dovolj moder, da ni zavrgel državi koristnih novosti. Zemljiškim gospodom niso vrnilo pravice do pobiranja davkov, prav tako niso obnovili cehov in starega sodstva. Večinoma so ostale francoske upravne meje. Leta 1811 sprejeti Občni državljanski zakonik je bil napisan v razsvetljenem duhu in je pojmoval avstrijske prebivalce kot državljane.

Oblasti so razmišljale o povezovanju v nove upravne enote in tako so leta 1816 ustanovile Ilirsko kraljestvo, ki pa nikoli ni postalo posebna upravna enota. Po več spremembah je ostalo omejeno na Kranjsko, Koroško in Primorje. Razdeljeno je bilo na dva neodvisna gubernija, na tržaškega za Goriško, Trst in Istro ter ljubljanskega za Kranjsko in Koroško.

Slika: Ljubljana v času ljubljanskega kongresa

Ljubljana je postala zaradi bližine Italije leta 1821 za nekaj mesecev središče evropske politike. Kongres Svete Alianse v Ljubljani je pomenil vrhunec mednarodnega vpliva Metternichove predmarčne Avstrije. Na kongresu so pooblastili Avstrijo, da zatre z silo revolucijo v Italiji. Zaradi kongresa so Ljubljano olepšali in popravili nekatere stavbe. Za kongresnike so prirejali razne zabave, ples, maškerade, gledališke predstave. Posel ljubljanskih gostilničarjev je cvetel, kot že dolgo ne. Znano je priporočilo

avstrijskega cesarja Franca I. profesorjem ljubljanskega liceja, naj vzgajajo pridne državljane, saj učenjakov ne potrebuje. Na kongres v Ljubljani še danes spominja Kongresni trg (prej Kapucinski), Cesta dveh cesarjev s kongresnim paviljonom in ime gostine Pri ruskem carju. Ruski car Aleksander I. je namreč pripotoval v Ljubljano prek Črnuč.

/Razvoj gospodarstva/ Preden je leta 1835 prestol zasedel cesar Ferdinand I., mu je oče Franc v oporoki zaupal naslednji vladarski nasvet: »Vladaj in ne spreminjaj ničesar!« A spremembe so se dogajale tudi brez njega. In to kakšne! Togost politične ureditve ni bila v soglasju z živahnostjo gospodarstva. Industrijska revolucija je, sicer z veliko zamudo, potrkala tudi na vrata province.

Prvi parni stroj na današnjem slovenskem ozemlju je zabrnul leta 1835 v ljubljanski sladkorni rafineriji, Povečalo se je število mehaniziranih manufaktur, strojnih predilnic, steklarskih, papirniških in drugih obrti. V železarstvu so prevladovali domači zemljiški gospodje (Zois, Auerspergi), v novih industrijah pa tuji kapitalisti z dovolj denarja za drage novosti. A ker je v času splošnega razvoja posel zares posel, so lahko uspeli tudi iznajdljivi posamezniki iz revnejšega okolja. Oče Fidelisa Terpinca, enega najuspešnejših slovenskih podjetnikov, je izhajal iz revne kmečke družine in je podjetniško pot začel z zakupom mostnine, nadaljeval pa s trgovino s podeželskimi izdelki.

Poleg vsega se je obetala revolucija v prometu: država je začela graditi železnico od Dunaja do Trsta. Hlaponi so z impresivno hitrostjo 30 kilometrov na uro leta 1846 prisopihali do Celja (leta 1849 do Ljubljane). V kmetijstvu so se uveljavili novi postopki in kulture – prevladalo je triletno in štiriletno kolobarjenje brez prahe, hlevska živinoreja in načrtno gnojenje. Kar je povečalo proizvodnjo hrane. To pa je privedlo do hitrega naraščanja prebivalstva.

/Prebivalstvo/ Zaradi visoke rodnosti in padanja smrtnosti se je prebivalstvo (koleri navkljub) med letoma 1818 in 1846 na Slovenskem povečalo za več kot četrtno. Podeželsko prebivalstvo se je razslojevalo, in to tako, da je število gruntarjev ostajal enako, število kajzarjev in gostačev pa se je povečevalo. Ti so morali za preživetje iskati dela v neagrarnih dejavnostih, še zlasti v železarstvu, prevozništvu in domačih obrteh. Mnogi so se preselili v mesta. Delež mestnega prebivalstva na Slovenskem se je dvignil skoraj za polovico. Stari družbeni stavbi so se počasi rušile stene. Nič in bilo na pravem mestu. Kmetje so se začeli nositi kupljene obleke, meščani so kupovali posestva in gradove.

/Kulturni razvoj in slovensko narodno gibanje / Predmarčno dobo poznamo v Sloveniji kot dobo, v kateri je živel največji slovenski pesnik France Prešeren. Vsi smo že veliko slišali, kaj pomeni Prešeren za Slovence, veliko manj pa se sliši o tem, kaj je pomenilo biti Slovenec v Prešernovem času.

/Biti Slovenec v Prešernovem času/ Prešernove generacije v šoli niso učili, da so Slovenci. Učili so jih, da so podaniki presvetlega avstrijskega cesarja in da so Kranjci, Štajerci, Goričani, Korošci ali Istrani. Dejstvo, da govorijo slovensko, ni bilo tako pomembno. Danes je biti Slovenec nekaj povsem samoumevnega, takrat pa je bilo to velika novost, tako rekoč nekaj alternativnega. To je bil čas, ko se kot Slovenec še nisi rodil, Slovenec si moral postati. Kar je veljalo ponekod za celotno 19. stoletje. Slovenska narodna zavest je, tako kot vse narodne zavesti na svetu, kulturna in socialna kategorija, ne pa biološka, kot se je mislilo v 19. in 20. stoletju.

/Pomen nemščine/ Popotnik, ki je v predmarčni dobi obiskal Ljubljano, je imel občutek, da je obiskal nemško mesto. Napisi na trgovinah so bili v nemščini, ljudje so brali nemške časopise. Slovenščina se je skrivala pod površjem. Višji sloji so govorili in pisali nemško in če se je posameznik s pomočjo izobrazbe ali premoženja dvignil na družbeni lestvici, je bilo povsem »naravno«, da je prevzel tudi nemško kulturo. Podobno je bilo na Štajerskem in Koroškem, na Primorskem pa je imela to vlogo italijanščina. Kljub temu je slovenščina počasi pridobivala na veljavi. Razlog? Vse več ljudi je znalo brati.

/Šolstvo in izobraženci/ V predmarčni dobi se je število otrok, ki so obiskovali šolo, močno povečalo. Največ na štajerskem Podravju, najmanj na Dolenjskem in Notranjskem. Zaradi družbenih sprememb so se začeli tudi na podeželju vse bolj zavedati pomena izobrazbe. Na območjih, kjer so govorili slovensko, so lahko otroke učili pisati zgolj v slovenščini, zato se je vloga slovenskega jezika v osnovnem šolstvu višala, še zlasti v nedeljskih šolah, ki so bile namenjene najosnovnejši izobrazbi.

Takšen razvoj je pripeljal do dveh pomembnih posledic. Literarna produkcija v slovenščini, namenjena »preprostemu ljudstvu«, se je vidno povečala, povečalo pa se je tudi število otrok, ki so

izhajali iz slovenskega okolja, in so se podali na pot višje izobrazbe. Čeprav je večina kmečkih otrok, namenjenih za »višje šole«, še vedno študiralo za duhovnika, se je opazno višalo število laičnih izobražencev (pravnikov, zdravnikov, profesorjev, uradnikov ...).

Slika: Anton Martin Slomšek

Študij duhovniškega poklica ni bil popularen samo zato, ker so uživali župniki na podeželju veliko spoštovanje. Za mnoge kmečke fante je bila najcenejša (in nemalokrat edina) pot do višje izobrazbe. Ni nenavadno, da so imeli v zgodnjem narodnem gibanju osrednjo vlogo duhovniki. Npr.: Anton Martin Slomšek je pisal učbenike in pesmi, Matija Majar Ziljski in Jožef Muršec sta se ukvarjala jezikovnimi vprašanji in pisala v časopise.

/Slovenščina – kmečki jezik?/ Ravno izobraženci iz slovenskega govornega okolja, ki so – eni manj, drugi bolj – v širnem belem svetu uspeli, so prišli na idejo, da si slovenski jezik zasluži več. S tem so izzvali tedaj uveljavljena prepričanja o razmerjih med jeziki, po katerih je imela slovenščina status kmečkega jezika. Jezik ni samo sredstvo za sporazumevanje, so trdili, jezik povezuje, dokazuje skupno poreklo, tako rekoč sorodstvo med ljudmi. Na Kranjskem, kjer je veljala slovenščina (kranjščina) za deželno posebnost, so njen razvoj podpirali tudi nemško govoreči višji sloji. Slovenskemu jeziku je pomen zviševal slavist Jernej Kopitar, ki je trdil, da je najbližji prvemu slovanskemu knjižnemu jeziku – stari cerkveni slovanščini.

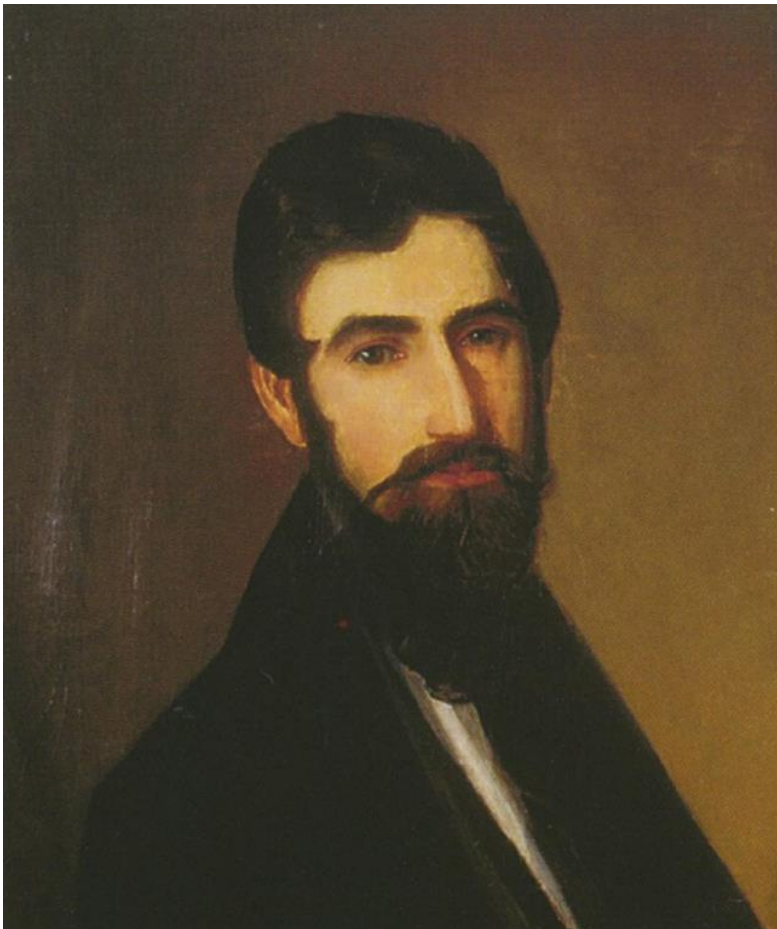
/Zavest o slovenski enotnosti/ Med izobraženci se je, kljub razdeljenosti na dežele, krepila zavest o enotnosti slovenskega prebivalstva. Izraz Slovenec je se je vse bolj uveljavljal v knjigah in časopisih ter nadomeščal stare oznake (Wenden, Kranjci), vendar so te še ostale v rabi, pa tudi pomen izraza Slovenec je bil še vedno nejasen.

Za prostor, kjer živijo Slovenci, se je v tem času prvič pojavil izraz Slovenija, pa čeprav je ni bilo mogoče najti na nobenem zemljevidu. Slovenska narodna zavest se je v predmarčni dobi oprijela zgolj tankega sloja meščanstva in izobražencev. O tem, kaj pomeni biti Slovenec, so obstajala različna mnenja. Če je bila za nekatere tradicionalna deželna zavest pomembnejša od slovenske, pa so drugi sanjali kar o združitvi vseh slovanskih narodov.

/ilirizem/ Slovenski izobraženci so videli slovenski jezik v družbi z ostalimi slovanskimi jeziki. Razmerja med njimi so bila še vedno meglena. Slovak Jan Kollar je zagovarjal idejo slovanske vzajemnosti, nekakšne kulturne izmenjave med slovanskimi jeziki. Prav tako je predlagal naj imajo sorodni slovanski jeziki en knjižni jezik.

Idejo je z veseljem sprejel Hrvat Ljudevit Gaj in jo obrnil nekoliko po svoje. Čeprav je imela takrat Hrvaška in Slavonija priznano avtonomijo, pa je spadala pod madžarsko krono. Avstrijski cesar je na Madžarskem (Ogrskem) in Hrvaškem vladal kot ogrsko-hrvaški kralj. Madžarski nacionalizem se je v predmarčnem času krepil ter počasi ogrožal avtonomijo Hrvaške in Slavonije. Ljudevit Gaj se je zavedal, da je ozemlje, ki ga je imel za hrvaško, jezikovno, versko in politično zelo razcepljeno, zato je predlagal kulturno združitev vseh Južnih Slovanov v enem knjižnem jeziku, imenovanem ilirščina.

Slika: Stanko Vraz

Veliko slovenskih izobražencev, še zlasti Štajercev in Korošcev, kjer je bil slovenski jezik v slabšem položaju, se je navdušilo na Gajevimi idejami. Če imajo Nemci, ki imajo toliko narečij, en knjižni jezik, zakaj ga ne bi imeli Južni Slovani? Kljub temu slovenski Ilirci niso opuščali slovenskega jezika, ilirizem na Slovenskem je pomenil predvsem kulturno sodelovanje s Hrvati. Najbolj znan slovenski Ilirec je bil štajerski pesnik in etnograf Stanko Vraz, ki se je preselil v Zagreb in se vključil v ilirsko-hrvaško književno sceno.

/Hrvati in Srbi/ Ilirska ideja je bila uspešna zgolj na Hrvaškem, kjer je prerasla v hrvaško narodno gibanje. Jezikovne razmere pri Južnih Slovanih so bile že takrat zelo zapletene. Ilirizmu na Hrvaškem je konkurirala srbska nacionalna ideja. Čeprav so v osrednji Hrvaški s centrom v Zagrebu takrat govorili (slovenščini podobno) kajkavsko narečje, ki je veljalo za »hrvatski jezik«, je Gaj za osnovo ilirščine postavil štokavščino.

Da bi bila stvar še bolj zanimiva, je srbski jezikovni reformator Vuk Karadžić trdil, da je štokavščina srbski jezik. Izoblikovali sta se dve književni tradiciji: hrvaška z latinico in srbska s cirilico. Jezikovnim debatam navkljub so se Hrvati in Srbi med seboj razlikovali predvsem po veroizpovedi.

Slika: tabela pisav (bohoričica, danjčica, metelčica, gajica)

BOHORČICA

ABDEFGHIJKLMNOPRŠSHSHTUVZ ZH
abdefghijklmnoprihsshtuv zzh

METELČICA

ABDEĚFGHMIŠJKLĹMNŃOǾPRŠWČǦTUVŇČ
abdeĚfghhišjklĹmnŃoǾpršwčǦtuvŇč

DAJNČICA

ABCDEF GHIJKLMNŃOPRSŠZXTUYVČ
abcde fghijklmŃopršszxtuyvč

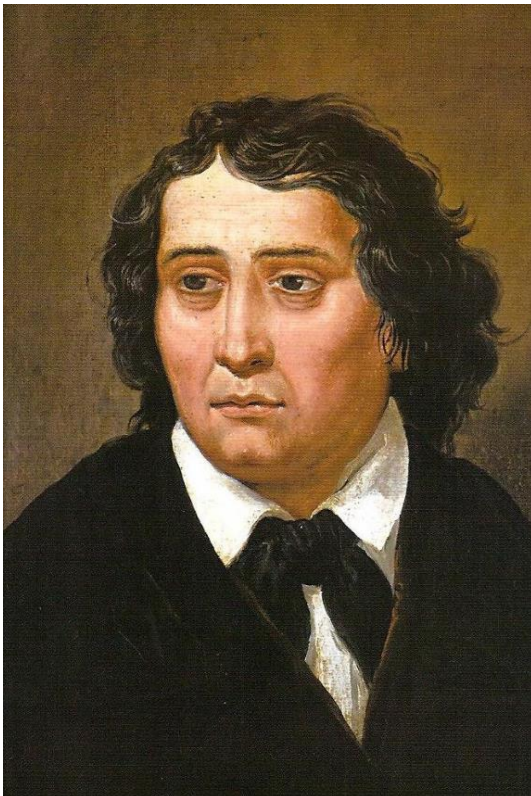
GAJICA

ABCČDEFGHIJKLMNOPRSŠTUVZŽ
abcčdefghijklmnoprsštuvzž

Težave s pisavo so imeli tudi Slovenci. Do predmarčne dobe je kot književni standard veljala bohoričica. Zdaj pa so se pojavili novi predlogi: na Štajerskem danjčica in na Kranjskem metelčica. Odpor proti novim pisavam je bil velik še zlasti na Kranjskem. V tako imenovani abecedni vojni sta sodelovala Matija Čop in France Prešeren, ki sta odločno zavračala nenavadne nove pisave.

Ne samo o pisavi, slovenski učenjaki so imeli različna mnenja tudi vsebini slovenskega pisanja. Jernej Kopitar je bil prepričan, da bi morali slovenski književniki pisati zgolj za preproste ljudi. Šele ko bi dvignili kulturno izobrazbo običajnega človeka, bi lahko razvijali tudi visoko literaturo.

Slika: Prešeren

Prešeren in Čop sta imela o tem povsem nasprotno stališče: slovenski jezik potrebuje vrhunsko literaturo za izobražence, šele tako bo slovenščina postala enakopraven jezik. Kot je danes dobro znano, je Prešeren te nazore mojstrsko uresničil v svoji poeziji. Z uporabo zahodnoevropskih, orientalskih in antičnih pesniških oblik je dokazal, da je slovenščina več kot samo jezik kmetov in da je kvalitetna poezija dobra v vsakem jeziku.

/Bleiweisove Novice in gajica/ Proti koncu predmarčne dobe so oblasti končno dovolile ustanovitev slovenskega časopisa. Leta 1843 je začel živinozdravnik Janez Bleiweis izdajati Kmetijske in rokodelske novice. Časopis je bil sicer namenjen praktičnim nasvetom za kmete in obrtnike, vendar je imel širšo vlogo. V njem so razpravljali tudi o jezikovnih in domovinskih zadevah.

Novice so bile pomembne tudi zato, ker so končale prepire o slovenskem črkopisu in uveljavile abecedo, ki jo uporabljamo še danes. Gajico, črkopis, ki ga zaznamuje pisanje črk č, š in ž s strešicami, so slovenski pisci pod vplivom ilirizma prevzeli od Hrvatov. Uveljavljala se je postopoma in je do leta 1848 skoraj povsem izrinila bohoričico.

Svet v letih 1815 – 1848

/Britanski imperij/ Britanci so se v 19. stoletju radi pohvalili, da v njihovem imperiju sonce nikoli ne zaide. V 16. stoletju je to veljalo za imperij habsburškega vladarja Karla, ki je bil tako španski kralj (kot Karel I.) kot cesar Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti (kot Karel V.). Medtem ko je v 19. stoletju špansko kolonialno sonce zahajalo, pa je britansko zasijalo z nevideno močjo.

Slika: Zemljevid britanskega imperija pred 1850 ali pa zemljevid sveta v tem obdobju.

Po zlomu francoskega imperija 1815 se je britanska oblast raztezala od Kanade in Karibov na zahodu, preko Južne Afrike do Indije in daljne Avstralije na vzhodu. Imperij je vzdrževala mogočna mornarica, s katero se ni mogla primerjati nobena pomorska sila na svetu. Pomorsko prevlado ni vzdrževala samo tradicionalno razvita britanska trgovina, pač pa tudi nova moč industrije in kapitalizma. Sicer pa je bil imperij veliko večji in močnejši od formalne britanske oblasti. Predvsem zato, ker se je z novo dobo spremenil način dominacije nad tujimi deželami. Razvoj svetovnih trgovinskih mrež, rast čezmorskega bančništva, vodilna vloga londonskega denarnega trga – vse to je vodilo v gospodarsko premoč Velike Britanije na mnogih koncih sveta. Tudi tam, kjer Britanci niso imeli nobene politične oblasti.

/Obvladovanje Indije/ Po letu 1818 je Združenemu kraljestvu uspel podvig, ki je vidno impresioniral konkurenčne evropske sile: uspelo jim je podrediti indijsko podcelino. Velika Britanija je vladala Indiji s pomočjo Vzhodnoindijske družbe, sicer zasebne organizacije za kolonialno trgovino, ki je prerasla samo sebe in postala orodje Britanske kolonialne politike.

Seveda Britanci niso vladali povsod neposredno. Pestro množico indijskih držav z različnimi ljudstvi, tradicijami in religijami so obvladovali po načelu »deli in vladaj«. Maharadžam so ponujali vojaško zaščito pred rivalskimi državami, v zameno pa so zahtevali nadzor nad zunanjo politiko držav. Izkoristili so razdeljenost indijskih družb na kaste, predvsem pa so nase navezali lokalne elite, ki so postale odvisne od britanske gospodarske in vojaške moči.

Indijski vladarji so se rajši podredili oddaljenim Britancem, kot sosednjim vladarjem. Na območjih, kjer so vladali neposredno (npr. Bengalija z glavnim mesto Kalkuta) so Britanci vzpostavili kolonialno upravo, ki se je kasneje razširila v druge dele Indije. Vse večji vpliv so imeli tudi na gospodarsko in socialno ureditev. Vzhodnoindijska družba je, čeprav se to sliši danes nenavadno, kovala velike dobičke od trgovine z drogami.

/Kitajska in prva opijska vojna/ Na območjih pod svojo oblastjo je družba (pogosto tudi s silo) spodbujala gojenje maka in proizvodnjo opija. Opij so za majhno ceno odkupili od proizvajalcev in ga na Kitajskem (prav tako ugodno) zamenjali za čaj, porcelan in svilo. Te produkte so potem – za veliko ceno, seveda – prodajali na evropskih ter ostalih trgih. In posel je cvetel.

Ni trajalo dolgo, ko so kitajske oblasti ugotovile, da jim ta nenavadna trgovina prav nič ne koristi. Število odvisnih od opija se je nenehno povečevalo, kar je povzročalo kitajski družbi velike težave. Kitajski cesar je že v 18. stoletju prepovedal trgovino in uživanja opija, vendar to ni ustavilo trgovine.

Slika: opijska vojna

Leta 1839 so se kitajske oblasti odločile stopiti opijski trgovini na prste. V Kantonu so zasegle in zažgale več kot 1000 ton britanskega opija in iz mesta izgnale angleške trgovce. Izbruhnila je prva opijska vojna (1839–1842). Spopad je odločila britanska pomorska premoč. Ko so angleške čete zasedle Šanghaj, se je cesarska Kitajska predala. Podpisati je morala ponižujočo nankinško mirovno pogodbo (1842), s katero je odstopila Britancem Hongkong, prav tako je morala odpreti za trgovanje pet kitajskih pristanišč in plačati vojno odškodnino. V »odprtih« pristaniščih kitajski zakoni za tuje trgovce niso veljali. Podobne pogodbe so sledile tudi z drugimi evropskimi silami in ZDA.

/Prepoved trgovine s sužnji/ Omenili smo že, da je velik del kapitala, ki je konec 18. stoletja spodbudil industrijsko revolucijo v Angliji, izviral iz suženjskega dela. V začetku 19. stoletja pa je bila britanska industrija dovolj razvita, da je lahko s pomočjo pomorske trgovine kovala velike dobičke brez izkoriščanja suženjske sile v kolonijah.

Javno mnenje v Angliji je postalo suženjskemu delu izrazito nenaklonjeno. Abolicijsko gibanje, ki je zahtevalo odpravo suženjstva, je doseglo velik uspeh leta 1807, ko so Britanci prepovedali trgovino s sužnji. V naslednjih letih so Združenemu kraljestvu sledile Francija, Nizozemske in Švedska. Velika Britanija, ki je imela nekoč od sužnjeve velike koristi, se je nenadoma oklicala za varuhinjo protisuženjske

politike. Britanske ladje so patroljirale ob zahodnoafriški obali in pregledovale ladje drugih držav, če tihotapijo sužnje.

Pod pretvezo boja proti suženjstvu so se Britanci vse bolj vmešavali v afriške zadeve. V ta namen so si pridobili nove kolonije ob obali Zahodne Afrike (Slonokoščena obala, Gabon, Sierra Leone). Sicer pa so v svojih kolonijah dokončno prepovedali suženjstvo šele 1838.

/Združene države Amerike/ Čeprav so ZDA prepovedale čezmorsko trgovino s sužnji leto kasneje kot Velika Britanija, pa je suženjski trg znotraj ZDA cvetel kot še nikoli. Leta 1824 je Združene države obiskal francoski državnik markiz de Lafayette, ki se je kot mladenič boril za ameriško neodvisnost. Uglednega francoskega gosta je vsakdanost suženjstva močno šokirala. Zapisal je, da ne bi nikoli tvegala svojega življenja za ameriško stvar, če bi vedel, da se bori za deželo suženjstva. Kljub temu se je markiz navduševal nad ameriškim gospodarskim napredkom.

/Razvoj gospodarstva/ V prvi polovici 19. stoletja so ZDA doživele hiter razvoj gospodarstva. Zvezne države so se povezale z modernimi cestami in kanali za parnike, začeli so graditi prve železnice. Vse to je pospešilo trgovino in rast modernih tovarn, še zlasti v bogatih mestih vzhodne obale. Boljše prometne povezave so omogočile hitrejše naseljevanje ameriških prostranstev na zahodu. Zanimivo je, da vse te spremembe niso odpravile suženjstva na jugu ZDA, ampak so ga še dodatno okrepile. Zaradi industrializacije se je pojavilo veliko povpraševanje po bombažu, podnebje na jugu pa je bilo idealno za plantaže bombaža.

/Suženjstvo v ZDA/ Bogati plantažniki iz starih »suženjskih« držav (npr. Virginia, Severna in Južna Karolina) so kupovali velika zemljišča za gojenje bombaža na tedanjem jugozahodu ZDA (npr.: Louisiana, Missisipi, Alabama). Ker je bila čezmorsko trgovanje s sužnji prepovedano, je postala trgovina s sužnji znotraj ZDA velik posel. Prisilna selitev na zahod je povzročala sužnjem veliko trpljenje, pot je bila naporna, mnoge družine so se morale ločiti.

Razlike med severom in jugom ZDA so bile vse večje. Na severu so cenili podjetništvo in industrijo, na jugu pa je bilo gospodarstvo skoraj izključno odvisno od suženjskega dela. Raziskovalec ameriške demokracije Alexis de Tocqueville je zapisal, da severnjaki radi služijo denar, južnjaki pa ga radi upravljajo. Bogati plantažniki, ki so bili še vedno najbogatejši državljani ZDA, so živeli v neizmernem razkošju. Suženjstvo se je tako dolgo ohranilo preprosto zato, ker se je lastnikom izplačalo.

/Indijanci/ Slika: Indijanci

Širjenje ZDA na zahod je imelo posledice še za eno skupino prebivalstva. Vse bolj aktualno je postajalo vprašanje, kaj storiti z Indijanci. Ameriške oblasti so trdile, da Indijanci niso lastniki zemlje, ampak imajo zgolj pravico do bivanja. To pa zato ker naj bi živeli zgolj kot lovci in nabiralci, kar ni bilo res. Indijanska ljudstva so v veliki meri sprejela življenjski stil in navade belcev. Kljub temu so morali Indijanci v letih 1830–1840 na jugu ZDA prisilno zapustiti svoje domove in se umakniti zahodno od rek Missisipi in Arkansas. Njihovo zemljo so prodali lastnikom sužnje za plantaže bombaža. Če je bilo prodiranje ZDA na zahod za priseljence iz Evrope v znamenju svobode in novih priložnosti, pa je za Indijance in sužnje pomenilo dodatno zatiranje in trpljenje.

/Demokracija in širjenje ZDA/ Ne glede na izključene skupine, je demokracija za bele moške državljane v ZDA cvetela. Okoli leta 1840 je imelo več kot 90 odstotkov belih moških državljanov volilno pravico, razvilo se je živahno strankarsko življenje, ki ga predmarčna Evropa ni poznala.

Slika: Zemljevid širjenja ZDA

Poleg tega so ZDA v štiridesetih letih 19. stoletja na račun Mehike močno povečale ozemlje države. V prostranstvih Texasa so se od leta 1820 naseljevali predvsem Američani, ki so se 1837 uprli in razglasili neodvisnost. Texas je bila leta 1845 priključen ZDA. Ker mehiška vlada ni hotela prodati Kalifornije se je 1846 začela ameriško-mehiška vojna, prva vojna, ki so jo Američani vodili na tujih tleh. Po mirovnem sporazumu iz leta 1848 je Mehika ZDA odstopila ogromen teritorij od Texasa do Kalifornije. Poslej so se ZDA tudi formalno raztezale od Atlantskega do Tihega oceana.

/Neodvisnost latinskoameriških držav/ Medtem ko so Evropo pretresale posledice francoske revolucije, so spremembe dosegle tudi Latinsko Ameriko. V španskih kolonijah in portugalski Braziliji so se razvile dinamične in pisane družbe. Bele elite so v imenu kralja vladale Indijancem, sužnjem, svobodnim črncem, mulatom in revnim potomcem Evropejcev.

V španskih kolonijah so se elite delile na Kreole, bele Špance rojene v Ameriki, in na Evropske Špance, ki so bili rojenih v Španiji. Kreoli so v 17. in 18. stoletju pridobivali na moči, rasla je tudi zavest kreolskih elit o lastni posebnosti.

Sliki: Zemljevid novih latinskoameriških držav, slika Bolivarja

Po Napoleonovem vdoru v Španijo 1807 so se v zapletenih mednarodnih okoliščinah okrepila gibanja za neodvisnost. V letih med 1808 in 1826 so se vse latinskoameriške kolonije (razen Kube in Puerto Rica) osvobodile španske in portugalske oblasti. Eden izmed najpomembnejših voditeljev upora je bil venezuelski aristokrat Simon Bolivar. Bolivar si je želel združiti špansko Ameriko po vzoru ZDA, vendar se njegove ideje niso uresničile. Med vojnami za neodvisnost so se izoblikovale latinskoameriške države, ki jih poznamo danes.

/Ureditev v novih državah/ Odpor proti Špancem so vodile kreolske elite z obljubami svobode in bratstva. Indijanci, črnci, mulati in ostale nepriviligirane skupine so sodelovale v tem boju v želji po boljšem življenju. Ko so dosegli neodvisnost, so jih vladajoči praviloma povsem prezrli. Čeprav so gibanja za neodvisnost načeloma zagovarjala gesla francoske revolucije, so po neodvisnosti elite preprečile širšo demokratizacijo.

Volilna pravica je bila v večini držav zelo omejena, odločilno vlogo v družbi je imela vojska. V provincah so dejansko vladali lokalni mogočnejši imenovani »Los caudillos«, ki so bili gospodarji velikih posestev (haciend) in so nadzorovali lokalne gospodarske vire. Kljub temu je večina latinskoameriških držav z izjemo Paragvaja (1870) in Brazilije (1888) do srede 19. stoletja prepovedala suženjstvo.

/Monroejeva doktrina/ Ko so evropske sile izgubile nadzor nad latinsko Ameriko, se je odprl prostor za vpliv Združenih držav Amerike. Leta 1823 je predsednik ZDA James Monroe evropskim silam zagrozil, da bodo ZDA napovedale vojno vsaki evropski državi, ki si bo drznila vmešavati v politiko ameriških celin. V zameno pa je obljubil, da se ZDA ne bodo vmešavale v evropske zadeve (Monroejeva doktrina).

Dodatna literatura:

George Noel Gordon Lord Byron, Pesmi in pesnitve. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.

Pesmi britanskega poeta in satirika, ki so razburkale domišljijo predmarčne Evrope.

Aleksander Sergejevič Puškin, Jevgenij Onjegin. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994.

Roman v verzih o mladeniču, ki ni vedel, kaj bi s sam s seboj.

Eva Holz, Henrik Costa, Ljubljanski kongres: 1821. Ljubljana: Nova revija, 1997.

Spomini kranjskega zgodovinarja na veledogodek v ljubljanskem mestu.

Jože Pogačnik, Jernej Kopitar. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.

Življenjska zgodba enega največjih slovenskih znanstvenikov.

Victor Hugo, Nesrečniki. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1969.

Razburljivo življenje Parižanov na robu družbe v času pred in po julijski revoluciji 1830.

Janez Cvirn, Andrej Studen, "Ko vihar dirjajo hlaponi": k socialni in kulturni zgodovini železnice v 19. Stoletju. Ljubljana: Železniški muzej, 2001.

Kako je bilo, ko je v slovenske dežele prvič pripeljal vlak.

France Prešeren, Krst pri Savici. Ljubljana: DZS, 2010.

Največji slovenski lirični zgodovinski ep.

Nikolaj V. Gogolj, Mrtve duše. V Ljubljani: Cankarjeva založba, 1986.

Satirični roman o povzpetniku, ki je služil na račun mrtvih podložnikov. Zgodba o ruskem fevdalizmu in birokraciji v prvi polovici 19. stoletja.

Alexandre Dumas, Grof Monte Cristo. V Ljubljani: Karantanija, 1997.

Roman o maščevanju v ponapoleonski Franciji.

Pomembni izrazi:

Restavracija – obnovitev, ponovna uveljavitev. V politični zgodovini se uporablja izraz za obnovitev stare družbene ureditve.

Konservativizem – politična filozofija, ki poudarja vrednote tradicionalnih institucij in praks ter podpira ohranitev stare družbene ureditve.

Kajkavščina – oziroma kajkavsko narečje, je narečje hrvaškega jezika, ki je v uporabi v osrednji in severozahodni Hrvaški. Izraz izvira iz vprašalnice kaj.

Štokavščina – oziroma štokavsko narečje, je historično narečje v zahodnem delu balkanskega polotoka, ki je v zgodovinskem razvoju postalo osnova za standardni jezik na Hrvaškem, v Srbiji, Črni Gori ter Bosni in Hercegovini. Izraz izvira iz vprašalnice što.

Gajica – črkopis, ki ga je Ljudevit Gaj po češkem vzoru prilagodil hrvaškemu jeziku. Za črkopis je značilno pisanje s strešicami. Z nekaterimi spremembami (brez črk ć in đ) se je gajica v štiridesetih letih 19. Stoletja uveljavila kot slovenski črkopis.

Abolicionizem – evropsko in ameriško gibanje, ki se je borilo za prepoved trgovine s ljudmi in odpravo suženjstva. V prvi polovici 19. stoletja je gibanje ustvarilo čustveno ozračje, ki je pripeljalo do prepovedi suženjstva.

Bidermajer – meščanski življenjski in umetnostni stil v prvi polovici 19. stoletja. Ime se takrat ni uporabljalo. Bidermajer je dobil ime kasneje po zbadljivih pesmih o Gottliebu Biedermaierju, ki so opisovale omejenega, skopuškega malomeščana brez smisla za kulturne vrednote.

Cenzura - uradno pregledovanje javnosti namenjenih del z možnostjo prepovedi.

Stara cerkvena slovanščina – prvi slovanski knjižni jezik, ki sta ga v 9. stoletju na osnovi makedonskega govora razvila Ciril in Metod za pokristjanjevanje slovanskih ljudstev. Uporabljali so ga tudi v Srednji Evropi (na Moravskem).

Čartizem – Politično gibanje nižjih slojev v Veliki Britaniji v prvi polovici 19. stoletja, ki je zahtevalo splošno volilno pravico za moške.

Dekabristi – Revolucionarji, ki so decembra 1825 organizirali neuspešno vstajo v Rusiji.

Latinska Amerika – Srednja in Južna Amerika, del Amerike, kjer govorijo špansko in portugalsko.

Mulati – ljudje, ki imajo tako evropsko kot afriško poreklo. V času suženjstva je imel izraz negativen, rasističen prizvok. Belci so verjeli, da mulati nimajo »čiste krvi.« Danes je izraz izgubil negativnost in označuje zgolj ljudi, ki imajo afriške in evropske prednike, oziroma se tako opredeljujejo.